DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-11

УДК 336.63

СПЕЦИФІКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

SPECIFICATIONS OF PROVIDING FINANCIAL SECURITY OF HOUSEHOLDS IN MODERN CONDITIONS

Потрапелюк Микола Володимирович
аспірант,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7952-7152

Potrapeliuk Mykola
Lesya Ukrainka Volyn National University

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в умовах трансформації фінансових ринків та глобальних змін у сфері державного регулювання доходів населення. Визначено об'єктивну необхідність вдосконалення існуючих в Україні підходів до оцінки фінансової спроможності населення шляхом переходу від оцінювання індивідуальних доходів окремих громадян до комплексного врахування фінансових надходжень домогосподарств. Досліджено потребу в забезпеченні ефективного функціонування фінансового механізму регулювання доходів домогосподарств на основі формування системи їх фінансової безпеки. Обґрунтовано необхідність зміни принципів державного регулювання у сфері забезпечення фінансової спроможності населення країни шляхом визначення не лише рівня мінімальної заробітної плати, але й встановлення рівня базового доходу домогосподарств, достатнього для забезпечення ключових потреб життєдіяльності усіх його членів.

Ключові слова: фінанси домогосподарств, фінансова безпека, сталий розвиток, доходи домогосподарств, витрати домогосподарств.

The article is devoted to the study of the current problems of ensuring the financial security of households in the conditions of the transformation of financial markets and global changes in the sphere of state regulation of population incomes. The objective necessity of improving the approaches to assessing the financial capacity of the population existing in Ukraine by moving from the assessment of individual incomes of individual citizens to the comprehensive consideration of the financial income of households has been determined. The need to ensure the effective functioning of the financial mechanism of household income regulation based on the formation of a system of their financial security has been studied. The need to change the principles of state regulation in the field of ensuring the financial capacity of the country's population by determining not only the level of the minimum wage, but also establishing the level of the basic income of households, sufficient to ensure the key life needs of all its members, is substantiated. Practical aspects of researching the financial security of households indicate the need to take into account an extremely large number of various factors affecting this area. This is mainly due to the dual nature of the economic essence of households as economic agents. On the one hand, households must be perceived as the basic elements of the national economy, which in fact provide it not only with labor resources, but also play an extremely important role in the land and capital markets, and therefore have a direct relationship with the formation and distribution of the resource base of economic activity in general . On the other hand, households are the final consumers of an extremely wide range of goods and services sold in the national economy and, accordingly, have a direct impact on the formation of aggregate demand in commodity markets. Thus, ensuring the appropriate level of financial security of households allows the state to solve a number of extremely important problems related to the need to ensure effective economic growth. Therefore, the relevance of problems related to the efficiency of their financial activities acquires special importance in modern conditions, when under the influence of global economic changes, the system of household incomes and expenses in general is transformed.

Keywords: household finances, financial security, sustainable development, household income, household expenditure.

© Потрапелюк М.В.

Постановка проблеми. Практичні аспекти дослідження фінансової безпеки домогосподарств свідчать про необхідність врахування надзвичайно великого числа різноманітних чинників, що впливають на дану сферу. Це пов'язано, головним чином, з дуальним характером самої економічної сутності домогосподарств, як економічних агентів. З одного боку домогосподарства необхідно сприймати, як базові елементи національної економіки, які по суті забезпечують її не лише трудовими ресурсами, але й відіграють надзвичайно важливу роль на ринках землі й капіталу, а відтак, мають безпосереднє відношення до формування та розподілу ресурсної бази економічної діяльності загалом. З іншої сторони, домогосподарства є кінцевими споживачами надзвичайно широкого асортименту товарів та послуг, що реалізуються в національній економіці і, відповідно, мають безпосередній вплив на формування сукупного попиту на товарних ринках. Таким чином, забезпечення належного рівня фінансової безпеки домогосподарств дозволяє вирішити для держави ряд надзвичайно важливих проблем, пов'язаних із необхідністю забезпечення ефективного економічного зростання. Відтак, актуальність проблем, пов'язаних із ефективністю їх фінансової діяльності набуває особливого значення в сучасних умовах, коли під впливом глобальних економічних змін трансформується система доходів та витрат домогосподарств загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем забезпечення належного рівня фінансової безпеки домогосподарств є відносно новим для української економічної науки, оскільки попередні дослідження головним чином були акцентовані на вивчення механізмів забезпечення достатнього рівня доходів окремого громадянина. Разом з тим, дана проблематика достатньо широко розкрита в дослідженнях як вітчизняних, так і провідних іноземних науковців та практиків, серед яких особливо необхідно відзначити роботи В. Вереди [7], Л. Е. Келвета [3], А. Козери [4], Дж. М. Лі [5], М. Піотровської [6], Б. І. Пшика [1], Н. М. Чиж [2], та інших, які достатньо широко розкрили сучасну специфіку формування механізму фінансової безпеки домогосподарств. В той же час, пертурбації, що відбуваються у світовій економічній системі, призводять до зміни ролі держави в гарантуванні належного рівня доходів домогосподарств, що, у свою чергу, безпосередньо впливає на їхню фінансову безпеку. Відповідно, усе це потребує реалізації нового етапу досліджень даної проблематики з врахуванням особливостей сьогодення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження принципів забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в сучасних умовах, а також визначення напрямів забезпечення ефективності функціонування даного механізму за умови глобальних трансформаційних змін у сфері державного регулювання доходів населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система фінансової безпеки домогосподарств базується на забезпеченні оптимального балансу надходжень та витрат домогосподарств, які реалізуються в процесі їхньої життєдіяльності. При цьому необхідно зауважити, що витрати є такими ж актуальними для забезпечення належного рівня фінансової безпеки, як і доходи, оскільки рівень достатку населення визначається обсягом витрат, котрі спрямовуються на споживання різноманітних благ. Саме тому питання фінансової безпеки домогосподарств набуває особливого значення поряд з іншими аспектами фінансової ефективності, оскільки ця ефективність характеризується не лише доходами чи профіцитом періодичного балансу, але й передбачає необхідність високого рівня витрат. Це зумовлено специфікою самої системи домогосподарства, функціонування якої покликане забезпечити належний рівень відтворення людського та соціального капіталу суспільства.

З іншого боку, функціонування системи фінансової безпеки домогосподарств неможливе без її взаємозв'язку з іншими елементами соціально-економічних аспектів їх діяльності. Таким чином, фінансова безпека домогосподарств є складовою більш широкої економічної безпеки, яка включає в себе увесь комплекс напрямів безпеки, котрі стосуються розширеного відтворення людського капіталу (рис. 1).

Як бачимо, загальний комплекс економічної безпеки включає в себе різноманітні складові, пов'язані з соціальною та господарською діяльністю домогосподарств. В той же час, більш вузький напрямок фінансової безпеки теж не є одноманітним за своєю сутністю та може передбачати суттєву диференціацію різноманітних ризиків та загроз, характерних для діяльності домогосподарств.

Визначаючи сукупність потенційних загроз, що мають найбільший вплив на фінансову безпеку домогосподарств, необхідно, перш за все, розподілити їх на внутрішні та зовнішні.

Рис. 1. Складові економічної безпеки домогосподарств

Джерело: [1]

Такий розподіл є актуальним з тієї причини, що реально вплинути на зовнішні загрози домогосподарства, зазвичай, значних можливостей не мають, оскільки такі впливи у більшості випадків пов'язані із макроекономічними факторами. В той же час, внутрішні загрози, зазвичай, можуть бути мінімізовані або ліквідовані, оскільки природа їх характеру пов'язана із безпосереднім функціонуванням домогосподарств, як економічних агентів в рамках національної економіки.

Таким чином, визначаючи перелік зовнішніх загроз, можемо віднести до них наступні:

– економічні втрати, пов'язані з військовими діями на території, де розташоване домогосподарство;

– економічні втрати, пов'язані з політичними трансформаціями або змінами в системі державної влади на онові таких трансформацій;

– макроекономічні кризи;

– недосконала державна політика у сфері гарантування доходів домогосподарств та окремих громадян;

– фінансові та банківські кризи, котрі призводять до втрат заощаджень домогосподарств;

– суттєве зростання в короткостроковому періоді темпів інфляції, що призводить до зменшення загальних доходів домогосподарств та зниження їх сукупної купівельної спроможності;

– надмірний рівень податкового навантаження на доходи домогосподарств, що загрожує зниженням якості життя через втрати додаткових фінансових ресурсів, котрі спрямовуються на оплату податків;

– інші надзвичайні обставини, котрі можуть призвести до зниження фінансового достатку домогосподарств.

Число внутрішніх загроз є дещо меншим, оскільки охоплює типові випадки негативного впливу на фінансову безпеку, що пов'язані з меншим числом потенційних небезпек. До числа таких загроз, на нашу думку, варто віднести наступні:

– загроза втрати роботи або доходу або загроза постійної чи тимчасової втрати працездатності;

– неефективне використання грошових коштів та матеріальних цінностей, що може призвести до зниження доходу або довгострокового зменшення витрат на споживання матеріальних благ домогосподарством;

– зниження можливостей до заощадження коштів, що матиме наслідком необхідність залучення кредитних ресурсів для забезпечення споживання в майбутньому;

– невиважені рішення щодо інвестування наявних фінансових ресурсів або заощаджень, що може призвести до втрати цих коштів;

– недостатній рівень фінансової грамотності домогосподарства, що може мати наслідком непродумані рішення щодо використання наявних фінансових ресурсів, в тому числі – здійснення спекулятивних операцій неринкового типу або участь у недобросовісних фінансових організаціях, побудованих за типом фінансових пірамід.

Практичне формування безпечного фінансового середовища домогосподарств базується на тому, що вони не функціонують самі по собі, а є елементами складного економічного середовища, котре передбачає взаємодію з державними інституціями, різноманітними економічними агентами, які діють в зовнішньому середовищі, а також – з іншими домогосподарствами. При цьому така взаємодія комплексно визначає ефективність їх діяльності саме на основі порівняння регулятивного та комерційного впливу зовнішніх суб'єктів з внутрішніми можливостями домогосподарства. Саме ця взаємодія дозволяє оцінити динаміку фінансової безпеки та сприяє визначенню напрямів діяльності, за якими можливо реалізовувати заходи, спрямовані на підвищення рівня цієї безпеки.

Відтак, в загальному варто відзначити вагомим той вплив, що чинять суб'єкти зовнішнього середовища на стан фінансової безпеки домогосподарств. У свою чергу, типовий перелік таких суб'єктів є на надто значний і може бути зведений до визначення кількох основних агентів (рис. 2).

Разом з тим, необхідно зазначити, що в практичному аспекті впливу на фінансову безпеку домогосподарств взаємодія з суб'єктами зовнішнього середовища сама по собі не має негативного впливу на безпеку. Однак, реалізація окремих негативних впливів, пов'язаних із згаданими суб'єктами, може мати наслідком реалізацію ризиків та загроз фінансовій безпеці. Тому оцінка взаємодії домогосподарств з державними інституціями або роботодавцями характеризується можливим різнонаправленим впливом, який за умови реалізації негативного сценарію може перетворитися на реальну загрозу фінансовій безпеці. Відтак, в процесі визначення принципів взаємодії домогосподарств з іншими суб'єктами варто формувати таку стратегію, яка б не передбачала негативних наслідків такої взаємодії, які можуть генерувати уже конкретні ризики та загрози.

Таким чином, оцінка фінансової безпеки домогосподарств потребує не лише врахування впливу факторів зовнішнього середовища чи врахування конкретного виду небезпеки, але має здійснюватися на основі застосування спеціалізованого інструментарію оцінки. Зокрема, найбільш поширеним на

Рис. 2. Суб'єкти впливу на фінансову безпеку домогосподарства

Джерело: [1]

практиці є вирахування індексу фінансової безпеки, який базується на врахуванні кількісного впливу усіх найбільш суттєвих ризиків. Крім того, необхідним є застосування складного математичного моделювання, що повинне грунтуватися на специфічній економетричній моделі, що дозволяє виділити не лише найбільш суттєві загрози фінансовій безпеці, але й повинна дати відповідь щодо причин появи та реалізації таких загроз. Практика застосування подібних моделей у різних країнах світу свідчить, що найбільш ризиковий вплив на фінансову безпеку має специфіка споживчої поведінки домогосподарств, коли проявляється орієнтація на помірне або послене споживання благ. При цьому, як свідчить практика, споживання, орієнтоване на статусність, формує необхідність здійснення витрат, вищих за обсяги регулярних надходжень, що штовхає навіть відносно багаті домогосподарства до фінансової незахищеності.

Висновки. Отже, приходимо до висновку, що в сучасних умовах відбувається трансформація підходів до розуміння сутності фінансової безпеки домогосподарств. Зокрема, традиційні підходи забезпечення такої безпеки на основі накопичення активів і формування постійного доходу втрачають свою актуальність у зв'язку з суттєвими інституційними змінами, що відбуваються в процесі глобалізації системи економічних відносин і виступають важливими детермінантами фінансових рішень щодо накопичення активів або заощаджень у домогосподарствах.

Таким чином, забезпечення фінансової безпеки домогосподарств потребує застосування ряду заходів, спрямованих на підвищення ефективності їх фінансової діяльності, а саме:

– формування інституціоналізованого механізму заощаджень, що сприятиме взаємодії з державними інституціями, котрі функціонують у сфері забезпечення належного рівня доходів громадян;

– сприяння підвищенню рівня фінансової освіти населення, що сприятиме зростанню фінансової безпеки домогосподарств;

– формування привабливих стимулів для населення щодо збільшення рівня заощаджень з існуючих джерел доходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пшик Б. І., Зварич М. С., Кашуба Я. М., Слобода Л. Я. Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення. Львів : СПОЛОМ, 2020. 274 с.

2. Чиж Н. М., Урбан О. А., Дзямулич М. І. Перспективи нарощення кредитування в Україні. *Економічний форум*. 2021. № 3. С. 139–144. DOI: https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-3-20.

3. Calvet L. E., Campbell J. Y., Sodini, P. Measuring the financial sophistication of households. *American Economic Review*. 2009. Vol. 99(2). P. 393–398. DOI: https://doi.org/10.1257/aer.99.2.393.

4. Kozera A., Stanislawska J., Glowicka-Woloszyn R. Financial security of Polish households. *Journal of Agribusiness and Rural Development*. 2016. Vol. 3 (41). P. 319–328.

5. Lee J. M., Kim K. T. Assessing financial security of low-income households in the United States. *Journal of Poverty*. 2016. Vol. 20(3). P. 296–315. DOI: https://doi.org/10.1080/10875549.2015.1094773.

6. Piotrowska M. The impact of consumer behavior on financial security of households in Poland. *Contaduría y administración*. 2017. Vol. 62(2). P. 461–504. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cya.2017.02.001.

7. Wereda W., Prokopowicz D. Economic and financial situation of households in Poland–analysis and diagnosis. *Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*. 2017. Vol. 18(67). P. 240–258. DOI: https://doi.org/10.22630/PEFIM.2017.18.67.37.

REFERENCES:

1. Pshyk, B. I., Zvarych, M. S., Kashuba Ya. M. & Sloboda L. Ya. (2020) *Finansova bezpeka domohospodarstv v Ukraini: suchasni problem ta mekhanizm zabezpechennia* [Financial security of households in Ukraine: modern problems and mechanism of provision]. Lviv: SPOLOM. (in Ukrainian)

2. Chyzh, N. M., Urban, O. A. & Dziamulych M. I. (2021) Perspektyvy naroschennia kredytuvannia v Ukraini [Prospects for increasing lending in Ukraine]. *Ekonomichnyi forum*, vol. 3, pp. 139–144. DOI: https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-3-20. (in Ukrainian)

3. Calvet, L. E., Campbell, J. Y., & Sodini, P. (2009) Measuring the financial sophistication of households. *American Economic Review*, vol. 99(2), pp. 393–398. DOI: https://doi.org/10.1257/aer.99.2.393.

4. Kozera, A., Stanislawska, J., & Glowicka-Woloszyn, R. (2016) Financial security of Polish households. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, vol. 3 (41), pp. 319–328.

5. Lee, J. M., & Kim, K. T. (2016) Assessing financial security of low-income households in the United States. *Journal of Poverty*, vol. 20(3), pp. 296–315. DOI: https://doi.org/10.1080/10875549.2015.1094773.

6. Piotrowska, M. (2017) The impact of consumer behavior on financial security of households in Poland. *Contaduría y administración*, vol. 62(2), pp. 461–504. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cya.2017.02.001.

7. Wereda, W., & Prokopowicz, D. (2017) Economic and financial situation of households in Poland – analysis and diagnosis. *Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, vol. 18 (67), pp. 240–258. DOI: https://doi.org/10.22630/PEFIM.2017.18.67.37.